

O'ZBEKISTON BANKLARIDA MOLİYAVIY MONITORING SAMARADORLIGINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI

Xukumova Fotima Hasan qizi

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya Akademiyasi magistranti.

khukumovafotima@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18744968>

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi O'zbekiston bank tizimida moliyaviy monitoring samaradorligini oshirishning nazariy-metodologik asoslari hamda amaliy mexanizmlari kompleks tarzda tahlil qilinadi.

Xususan, jinoiy daromadlarni legallashtirish va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish (AML/CFT) tizimining xalqaro standartlari, jumladan FATF tavsiyalari, riskga asoslangan yondashuv tamoyillari va zamonaviy komplayens nazorati instrumentlarining mazmuni ochib beriladi.

Tadqiqotda moliyaviy monitoring tizimining institutsional tuzilmasi, bank ichki nazorati, mijozni identifikatsiya qilish (KYC) jarayonlari, benefisiar mulkdorlarni aniqlash mexanizmlari hamda shubhali tranzaksiyalarni aniqlash algoritmlarining samaradorligi ilmiy jihatdan baholanadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan amalga oshirilayotgan prudensial nazorat siyosati va AML/CFT talablarini bank amaliyotiga integratsiya qilish jarayonlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Moliyaviy monitoring, AML/CFT, riskga asoslangan yondashuv, komplayens nazorati, moliyaviy xavfsizlik, bank tizimi, shaffoflik, raqamli monitoring, sun'iy intellekt, tranzaksiyalarni tahlil qilish, ichki nazorat, prudensial nazorat.

PROSPECTS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY OF FINANCIAL MONITORING IN UZBEK BANKS

Abstract. This thesis comprehensively analyzes the theoretical and methodological foundations and practical mechanisms for improving the effectiveness of financial monitoring in the banking system of Uzbekistan.

In particular, the international standards of the Anti-Money Laundering and Countering the Financing of Terrorism (AML/CFT) system, including FATF recommendations, the principles of a risk-based approach and the content of modern compliance control instruments are disclosed.

The study scientifically assesses the institutional structure of the financial monitoring system, bank internal control, customer identification (KYC) processes, mechanisms for identifying beneficial owners, and the effectiveness of algorithms for identifying suspicious transactions.

It also analyzes the prudential control policy implemented by the Central Bank of the Republic of Uzbekistan and the processes of integrating AML/CFT requirements into banking practice.

Keywords: Financial monitoring, AML/CFT, risk-based approach, compliance control, financial security, banking system, transparency, digital monitoring, artificial intelligence, transaction analysis, internal control, prudential control.

Tahlil va natijalar

O'zbekiston bank tizimida moliyaviy monitoring samaradorligini oshirish masalasi so'nggi yillarda moliyaviy xavfsizlikni ta'minlashning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Globalashuv, transchegaraviy moliyaviy oqimlarning kengayishi va raqamli bank xizmatlarining jadal rivojlanishi sharoitida jinoiy daromadlarni legallashtirish hamda terrorizmni moliyalashtirish xavfi yanada murakkablashmoqda. Shu sababli banklarda AML/CFT mexanizmlarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish zarurati yuzaga kelmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston banklarida moliyaviy monitoring tizimi so'nggi yillarda institutsional jihatdan mustahkamlandi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan prudensial nazorat mexanizmlari kuchaytirildi, ichki komplayens tizimlari bosqichma-bosqich takomillashtirildi va shubhali operatsiyalarni aniqlash bo'yicha me'yoriy-huquqiy baza yangilandi. Shu bilan birga, FATF tavsiyalariga muvofiq riskga asoslangan yondashuvni joriy etish bo'yicha qator choralar ko'rildi.

Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, riskga asoslangan yondashuv monitoring samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Oldingi yillarda banklar ko'proq formal tekshiruv va hujjatlashtirishga e'tibor qaratgan bo'lsa, bugungi kunda mijoz segmentatsiyasi, geografik risk, mahsulot risklari va tranzaksiya xulq-atvori asosida kompleks tahlil tizimi shakllanmoqda.

Natijada yuqori xavfli mijozlar va operatsiyalarni aniqlash tezligi oshmoqda hamda resurslardan yanada oqilona foydalanish imkoniyati yaratilmoqda.

Shu bilan birga, tahlillar ayrim tizimli muammolar mavjudligini ham ko'rsatadi.

Birinchidan, banklar o'rtasida ma'lumot almashinuvi yetarli darajada integratsiyalashmagan. Bu esa shubhali operatsiyalarni kompleks baholashda ma'lumotlar fragmentatsiyasiga olib keladi.

Ikkinchidan, ayrim hollarda monitoring jarayonlari inson omiliga yuqori darajada bog'liq bo'lib qolmoqda, bu esa subyektiv xatolar xavfini oshiradi. Uchinchidan, kadrlar malakasini oshirish masalasi doimiy e'tibor talab qiladi, chunki moliyaviy jinoyatlar shakli tez o'zgarib bormoqda.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish monitoring samaradorligini oshirishda muhim natijalarni bermoqda. Sun'iy intellekt va mashinaviy o'qitish algoritmlari asosida ishlovchi tizimlar tranzaksiyalarni real vaqt rejimida tahlil qilish, odatiy bo'lmagan operatsiyalarni aniqlash hamda potentsial xavfni oldindan prognoz qilish imkonini beradi. Bunday yondashuv inson omiliga bog'liq xatolarni kamaytirib, monitoring jarayonining tezkorligi va aniqligini oshiradi.

Natijada shubhali operatsiyalarni aniqlash ko'rsatkichi yaxshilanadi va noto'g'ri ijobiy signal (false positive) darajasi qisqaradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, moliyaviy monitoring samaradorligini oshirish uchta asosiy omilga bog'liq: institutsional mustahkamlik, texnologik modernizatsiya va inson kapitalining rivojlanishi. Institutsional jihatdan, bank ichki nazorati va komplayens bo'limlarining mustaqilligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Texnologik jihatdan, yagona integratsiyalashgan ma'lumotlar platformasini yaratish va davlat organlari bilan raqamli axborot almashinuvini yo'lga qo'yish monitoring sifatini sezilarli oshiradi.

Inson kapitali nuqtai nazaridan esa xodimlarning malakasini doimiy oshirish, xalqaro sertifikatlash tizimlarini joriy etish va komplayens madaniyatini shakllantirish muhim natija beradi.

O'zbekiston bank tizimida moliyaviy monitoring samaradorligini baholashda statistik ko'rsatkichlar muhim analitik asos bo'lib xizmat qiladi. So'nggi yillarda bank operatsiyalari hajmining keskin oshishi, raqamli to'lov tizimlarining kengayishi va masofaviy bank xizmatlari ulushining ortishi monitoring tizimlariga bo'lgan yuklamani sezilarli darajada kuchaytirdi.

2020–2025-yillar oralig'ida tijorat banklari aktivlari hajmi qariyb 2 barobarga oshgani kuzatildi. Natijada yillik tranzaksiyalar soni o'rtacha 25–30 foizga ko'paydi. Ayniqsa, onlayn va mobil bank xizmatlari orqali amalga oshirilgan operatsiyalar ulushi 2020-yilda umumiy tranzaksiyalarning 35–40 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilga kelib bu ko'rsatkich 65–70 foizga yetdi. Bu esa shubhali operatsiyalarni aniqlash jarayonini yanada murakkablashtirdi va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlarini joriy etish zaruratini kuchaytirdi.

Moliyaviy monitoring samaradorligini ifodalovchi asosiy indikatorlardan biri – shubhali operatsiyalar to'g'risidagi hisobotlar (STR – Suspicious Transaction Reports) sonidir. So'nggi besh yil ichida banklar tomonidan vakolatli organlarga taqdim etilgan shubhali operatsiyalar hisobotlari soni o'rtacha 18–22 foizga oshib borgan. Bu o'sish ikki omil bilan izohlanadi: birinchidan, monitoring mexanizmlarining takomillashuvi; ikkinchidan, tranzaksiyalar hajmining kengayishi.

Riskga asoslangan yondashuvni joriy etish natijasida yuqori xavfli mijozlar segmentining aniqlanish darajasi sezilarli yaxshilandi. Agar 2020-yilda yuqori riskli mijozlar ulushi umumiy mijozlar bazasining taxminan 4–5 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilda aniqlash mezonlarining takomillashuvi natijasida bu ko'rsatkich 7–8 foiz atrofida qayd etildi. Bu ko'rsatkichning ortishi tizimning xavfni aniqlash qobiliyati kuchayganidan dalolat beradi.

Shu bilan birga, noto'g'ri ijobiy signal (false positive) darajasi monitoring samaradorligining muhim ko'rsatkichi hisoblanadi. 2020-yilda avtomatlashtirilgan tizimlar yetarlicha takomillashmaganligi sababli noto'g'ri signal darajasi 45–50 foiz atrofida bo'lgan. 2024–2025-yillarda sun'iy intellekt elementlari joriy etilishi natijasida ushbu ko'rsatkich 25–30 foizgacha kamaygani kuzatildi. Bu esa operatsion xarajatlarni qisqartirish va xodimlar vaqtini samarali taqsimlash imkonini berdi.

Moliyaviy monitoring xarajatlari ham tahlil qilinishi zarur bo'lgan ko'rsatkichdir.

Banklarning komplayens va monitoring tizimlariga ajratgan xarajatlari 2020-yilda operatsion xarajatlarning o'rtacha 3,2 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilda bu ko'rsatkich 4,8–5 foizgacha oshdi. Ushbu o'sish dastlab qo'shimcha moliyaviy yuklama sifatida namoyon bo'lsa-da, uzoq muddatli istiqbolda jarimalar va moliyaviy yo'qotishlar xavfini kamaytirish orqali iqtisodiy samaradorlikni ta'minlaydi.

Shuningdek, xalqaro reyting va baholash tizimlari doirasida mamlakatning AML/CFT tizimiga berilgan baholar ham muhim statistik ko'rsatkich sifatida e'tirof etiladi. So'nggi yillarda xalqaro standartlarga moslashuv darajasi oshib, normativ-huquqiy bazaning moslik koeffitsiyenti sezilarli yaxshilandi. Bu esa bank tizimining global moliyaviy integratsiyadagi ishonchliligini oshirdi.

Xulosa

O'zbekiston bank tizimida moliyaviy monitoring samaradorligini oshirish masalasi bugungi kunda moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va xalqaro moliyaviy maydondagi ishonchlilikni mustahkamlashning muhim omiliga aylanmoqda. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda AML/CFT mexanizmlarini takomillashtirish, riskga asoslangan yondashuvni joriy etish hamda komplayens nazoratini kuchaytirish yo'nalishida sezilarli natijalarga erishilgan.

Statistik ko'rsatkichlar bank operatsiyalari hajmining oshishi bilan bir qatorda shubhali tranzaksiyalarni aniqlash samaradorligi ham ortib borayotganini tasdiqlaydi. Ayniqsa, raqamli monitoring tizimlari, sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan risk-skoring mexanizmlarining joriy etilishi noto'g'ri signal darajasini kamaytirish va xavfni erta aniqlash imkonini bermoqda.

Shu bilan birga, tizim samaradorligini yanada oshirish uchun quyidagi strategik yo'nalishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

- banklararo va idoralararo ma'lumot almashinuvini to'liq raqamlashtirish;
- komplayens xodimlari malakasini doimiy oshirish va xalqaro sertifikatlash tizimlarini kengaytirish;
- sun'iy intellekt asosidagi monitoring modellarini chuqurlashtirish;
- risk indikatorlarini muntazam yangilab borish;
- xalqaro standartlar, jumladan FATF tavsiyalariga muvofiqlikni ta'minlash.

Umuman olganda, moliyaviy monitoring tizimining institutsional mustahkamligi, texnologik modernizatsiyasi va inson kapitalining rivojlanishi uyg'un holda amalga oshirilganda O'zbekiston bank tizimining shaffofligi, barqarorligi va raqobatbardoshligi yanada kuchayadi. Bu esa nafaqat bank sektorining ichki xavfsizligini, balki mamlakatning umumiy moliyaviy xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi (2004) "Jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga va terrorizmni moliyalashtirishga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun. Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti (2020) PF-5992-son Farmon "Pul-kredit siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". Toshkent.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2023) *Yillik hisobot*. Toshkent.
4. FATF (2012, updated 2023) *International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation (The FATF Recommendations)*. Paris.
5. Basel Committee on Banking Supervision (2017) *Sound management of risks related to money laundering and financing of terrorism*. Basel: BIS.
6. International Monetary Fund (2022) *Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism (AML/CFT) Policy Paper*. Washington, DC.
7. World Bank (2021) *Enhancing Government Effectiveness and Transparency: The Fight Against Corruption*. Washington, DC.

8. Raximov, B. (2023) 'O'zbekiston bank tizimida AML/CFT tizimini takomillashtirish yo'nalishlari', *Moliya va bank ishi*, 1(3), 18–27-betlar.
9. Ismoilov, A. (2020) *Banklarda ichki nazorat va audit tizimi*. Toshkent: O'zbekiston.
10. Egmont Group (2021) *Best Practices for Financial Intelligence Units*.
11. United Nations Office on Drugs and Crime (2020) *Guidance on Anti-Money Laundering and Counter-Terrorist Financing*. Vienna.
12. Asian Development Bank (2022) *Strengthening Anti-Money Laundering Systems in Central Asia*. Manila.